

Ніна Весельська

ІСТОРІЯ КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКОЇ АКАДЕМІЇ У
ДОСЛІДЖЕННЯХ ПОЛЬСЬКОГО ІСТОРИКА ОЛЕКСАНДРА
ЯБЛОНОВСЬКОГО (1829 – 1913 РР).

Анотація. У статті висвітлені погляди польського історика Олександра Яблоновського на особливості української культури, зокрема показано його бачення впливу польської культури на українську. На думку історика, важливі культурні здобутки українського народу – а саме, існування Києво-Могилянської академії, були пов'язані із впливом польського народу, що ніс культуру заходу на українські землі. Проте, історик вказує і на важливе історичне значення Києво-Могилянської академії як для українського, так і для польського народу. Саме академія, на думку О. Яблоновського, дала можливість подальшому розвитку вищої освіти на території українських земель.

Annotations. The article shows the views of Olexander Yablonovski (the Polish historian) on the peculiarities of Ukrainian culture, including his vision on the impact Polish culture on Ukrainian. According to the historian, important cultural achievements of the Ukrainian people – namely, the existence of the Kiev-Mohyla Academy, were associated with the influence of the Polish people, carrying the culture of the west Ukrainian lands. However, the historian points to the important historical significance Mohyla both the Ukrainian and the Polish people. This academy, according to O. Yablonovski, enabled the further development of higher education in Ukrainian lands.

Українська культури упродовж XVI – XVII ст розвивалася в тісному контакті з польською, у першу чергу з огляду на їх спільне давньослов'янське коріння, перебування у складі одного державного утворення, що обумовило чимало спільних аспектів історичного, економічного та культурно-освітнього розвитку упродовж тривалого періоду¹.

¹ Кузенко П. *Ландшафтні хрести України та Польщі: до питання взаємозв'язку традицій*, С. 22.

Проблеми такого історичного розвитку були у полі зору як української так і польської історичної науки. Досліджуючи питання розвитку української культури польські історики значну увагу звертали на розвиток освіти, зокрема вищої школи. Одним із характерних пунктів їх досліджень було те, що польські історики часто ототожнювали успіхи української освіти із впливом польської культури. Першим осередком вищої освіти на території України була Острозька академія. Наступним етапом розвитку української вищої освіти було функціонування Києво-Могилянської академії. Історії цього навчального закладу присвятили свої дослідження багато істориків іще починаючи з XIX ст. Перші згадки про неї знаходимо у праці м. Берлінського «Краткое описание Киева...»². Перше монографічне дослідження її історії здійснив В. Аскоченський у середині XIX ст.³ У сучасній українській історіографії найбільш відомими є дослідження З. Хижняк та В. Маньківського⁴

Не оминули своїм дослідницьким інтерес її історію і польські науковці. Одним з найбільш помітним у цьому плані є твір відомого польського історика Олександра Яблоновського «Akademia Kijowsko-Mohylańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej», яка з'явилася друком наприкінці XIX ст.⁵ Аналіз її положень і стане завданням цієї публікації.

У польській історіографії загально-цивілізаційне значення Києво-Могилянської академії розглядається як поширення культури Заходу на простори Сходу – Південної Русі, Малоросії, України та Півночі – Північної Русі, Московії, де вони вважали відчувався «брак культури». Різке падіння «грецького впливу», візантійської традиції та низький рівень місцевої

² М. Берлинский Краткое описание Киева: содержащее историческую перечень сего города, так же показание достопамятностей і древностей оного, СПб, 1820. 240 с.

³ В. Аскоченский Киев с древнейшим его училищем академиею, К., 1856, 370 с.

⁴ З. Хижняк Києво-Могилянська академія, К., 1988, 268 с.; З. Хижняк, В. Маньківський Історія Києво-Могилянської академії. К: Видавничий дім «КМ Академія. 2003, 184 с.

⁵ . Jabłonowski *Akademia Kijowsko-Mohylańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej*, Krakow: druk v L. Anczyca i Spolki, 1899, 318 s.

культури створили тут своєрідний культурний вакуум. Він був заповнений більш розвинутою на той час польською культурою⁶.

У зв'язку з таким концептуальним підходом, О. Яблонівський успіхи проникнення західної культури, яку він ототожнює з польською, сприймає за ідеал і за мірило для оцінок явищ, пов'язаних з історією Київської академії. На його думку, цей процес мав кілька етапів. Польська культура, на думку історика, спочатку проникла в Русь зовсім не у властивій своїй оригінальній формі, якої тоді й сама не мала, а в латинському, західноєвропейському прояві. Тоді кожне європейське суспільство, що прагнуло до вдосконалення, повинно було піддатись впливу латинської культури, що сталося і з Руссю, через її союз з Польщею і Литвою вона була введена в сім'ю західноєвропейських народів⁷.

На думку О. Яблонівського, український народ у той час не здатний був самостійно, без західноєвропейського впливу організаційно і науково поставити академію. На цю обставину вказує і домінування споляченого викладацького складу. На наш погляд інакше не могло бути, оскільки навчальний заклад розвивався в державно-політичних умовах Речі Посполитої, де переважаючою була саме польська мова.

Політичне та державне зближення Литви та Русі з Коронаю Польською та творення Речі Посполитої відбулось в епоху, коли західна цивілізація була порятунком для багатьох слов'янських народів – церковно-слов'янська культура потерпала від монгольської навали, а болгарська – від турецької експансії та мусульманської культури. Тому не дивно, що саме західна культура взяла гору в політичному об'єднанні Литовсько-Русько-Польської держави. Саме західна культура та наука, з її використанням латинської мови, стала поштовхом до заснування на території Речі Посполитої вищих навчальних

⁶ М. Корнієнко *Значення Києво-Могилянської академії в історії – полеміка трьох історіографій (польський історик Яблонівський та його опоненти)* [в] Наукові записки, випуск 13, серія: Історичні науки, Кіровоград: РВВ КДПУ ім.В.Винниченка, 2010, с. 264–265.

⁷ О. Киян *Олександр Яблонівський як дослідник історії України* [в] Український історичний журнал, 1994, №4, с. 71.

закладів європейського типу – в Кракові та в Вільно, що давали освіту не тільки католицькому, а й князівсько-руському станам суспільства⁸.

На думку О. Яблоновського західна культура постала на Русі у кілька етапів. Першим етапом, безсумнівно, була Русь Червона – або ж іншими словами період існування Галицько-Волинського князівства. Вплив західної культури на українську у цей час історик пояснює правлінням Казимира Великого, який докладав чимало зусиль до поширення латинської мови, яка на той час була мовою науки, культури та політики та, відповідно, польської мови – що на той час була розмовною мовою народу. Саме з Червоної Русі, на думку польського дослідника, західна культура поширилась на Поділля і степові землі Литви, а пізніше – на Волинь та Київщину⁹.

Наступний етап впливу західної культури на українську – підписання унії 1569 р., що приєднала до Корони землі Полудневої Русі (землі степової України) з Києвом та надала польській мові на цих землях, не менш вагомий статусу ніж мала латина в Західній Європі. Кінець XVI ст. автор вважає періодом найбільшого розквіту західної культури і польської мови на українських землях – поставали єзуїтські школи та інші навчальні заклади, які відходили від вивчення церковних доктрин та догм та звертались до вивчення філософії, літератури, риторики, логіки та ін. класичних наук¹⁰.

Варто зазначити і про те, що вплив західної культури здійснювався і через навчання українців за кордоном. Заможні жителі Речі Посполитої, і в тому числі, включених до її складу українських земель, мали змогу навчатись та навчати своїх дітей за кордоном, а потім повертатись на батьківщину. Такими прикладами є Олександр Заславський з Острога, пізніше київський воєвода; Як Кішка – віленський каштелян та ін. Про особисті досягнення руської молоді, що навчалась в другій половині XVI ст. в західноєвропейських університетах, як протестантських, так і католицьких, свідчать записи в метриках тих університетів. Зокрема, в метриці протестантського університету

⁸ A. Jabłonowski *Akademia Kijowsko-Mohylańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej*, Krakow: druk v L. Anczyca i Spolki, 1899, s. 14-15.

⁹ Ibidem, s. 16.

¹⁰ Ibidem, s. 17.

в Базелі (місто в Швейцарії) зазначено, що протягом 1553 – 1599 рр там навчалися. згадуваний вище, Ян Кішка – пізніше генеральний староста Жмудський та Берестейський воєвода, представники польських родів Немцевичів, Балицьких, Любецьких та ін. Цікаво, що в графі «національність» до русинів себе приписували Stanislaw Starzechowski Stanislaw Kerner(us)¹¹.

В католицькому університеті м. Падуя (Італія) теж навчалися представники багатьох польських, литовських родів та шляхтичів з Волині – Криштоф Збараський і Єжи Вишньовца, Іван Курцевич¹².

Вплив західної культури на українську таким чином хоч і мав місце, але був незначним, оскільки варто зазначити, що небагато українських шляхтичів могли дозволити собі навчати дітей закордоном. Олесандр Яблоновський у праці зазначає, що відсоток учнів, що ідентифікували себе «русинами» в порівнянні із поляками та литовцями був малий. На прикладі протестантських університетів Віттенберга, Лейпцига в Німеччині бачимо, що в 1537 р. тут навчалось 5 «русинів», у 1553 р – 4.

Зрештою, наслідком впливу західної культури на українську стало заснування нових навчальних закладів західноєвропейського типу на території Речі Посполитої. Першою зі шкіл, що постала у тогочасному українському суспільстві була Львівська початкова греко-слов'янська школа при тамтешньому братстві. Наступною стала братська школа в Вільно створена в 1589 р. (Wilnie) та заснована в 1570-х рр. князем Костянтином Острозьким школа в Острозі. На Волині, після занепаду Острозької Академії (після смерті К. Острозького), було засновано братську школу в Луцьку. У Володимирі-Волинському постав колегіум при церкві святої Богородиці, де свого часу викладав Феофан Прокопович, Леон Залеський¹³.

Історик висловив оригінальний погляд на історію існування Києво-Могилянської академії. На його думку, вона була заснована за зразком кращих у тогочасному західно-європейському світі єзуїтських колегіумів. Академія, завдяки використанню латинської і почасти польської мов, розвивалася у душі

¹¹ Ibidem, s. 18-19.

¹² Ibidem, s. 19-20.

¹³ Ibidem, s. 41.

західноєвропейської культури, будучи її провідником в українське суспільство. На думку історика, Києво-Могилянська академія була посередником між Заходом і Сходом¹⁴.

О. Яблоновський досить упевнено і переконливо стверджує про трансформацію західноєвропейських культурних впливів у польській культурі, проте не вважає, що такі впливи мали місце щодо української культури. Проте, Києво-Могилянську академію О. Яблоновський вважає освітнім осередком, побудованим на європейських засадах через використання латини і європейської системи викладання, Києво-Могилянська академія служила взірцем для новопосталих і у Московській державі релігійно-наукових закладів¹⁵.

На думку історика, Києво-Могилянська академія реалізувала «вихід західноєвропейської культури за її природні межі», що її «довговічність і слава» були гарантовані закладеною в ній П. Могилою «паростю західної культури»¹⁶.

О. Яблоновський вважав, що латино-польський (тобто латино-польськомовний) характер Академії робив її подібною до інших колегіумів Речі Посполитої, що були створені на зразок західноєвропейських вищих навчальних закладів. Саме завдяки діяльності Академії українському народу не вдалось прищепити так звану ненависть до всього іноземного, яка так підтримувалась Москвою. На думку О. Яблоновського – західне означає польське¹⁷.

Києво-Могилянська академія виступає у історика посередницею між західною і східною культурою. Сама ж по собі колегія не мала нічого самостійного й оригінального, тому й відбулось її поступове знецінення як

¹⁴ О. Киян *Олександр Яблунівський як дослідник історії України* [в] Український історичний журнал, 1994, №4, с. 71.

¹⁵ І. Лисий *Проблема культурного статусу КМА в дискусії початку ХХ ст.* [в] Наукові записки, т. 18, Ювілейний випуск, 2000, с. 138.

¹⁶ A. Jabłonowski *Akademia Kijowsko-Mohylańska. Zarys historyczny na tle rozwoju ogólnego cywilizacji zachodniej*, Krakow: druk v L. Anczyca i Spolki, 1899, s. 259.

¹⁷ І. Лисий *Європейськість Києво-Могилянської академії та її філософії: польська призма бачення* [в] Релігійно-філософська думка в Києво-Могилянській Академії: Європейський контекст: наукове издание / редкол. В. С. Горський (голова) [та ін.], К.: Академія, 2002. с. 69.

науково-освітнього закладу і перетворення в духовну академію, яка за своїм значенням не мала нічого спільного із своєю попередницею¹⁸.

Прагнення О. Яблоновського розглядати розвиток української культури в контексті порівняльного аналізу з досягненнями західноєвропейської цивілізації заслуговує уваги. Звичайно, Київська академія не стояла осторонь загальноєвропейського культурного розвитку і зазнала його впливу. Однак ні вивчення латинської та польської мов, ні наявність поляків у середовищі викладачів академії, ще не дає підстав для твердження стосовно латино-польського характеру навчального закладу. Досить вказати на виявлені сучасними дослідниками елементи організаційної структури, що відрізняються від європейських зразків, широке використання української мови з сфери спілкування. Важко також, відштовхуючись від тези О. Яблоновського, дати однозначне тлумачення тій опозиційній ролі, яку виконувала академія щодо польсько-католицького елемента навіть у ранній історії її існування¹⁹.

О. Яблоновський, як і більшість польських істориків, акцентуючи увагу на державних інституціях, не зазначав про зворотній вплив української культури на польську²⁰.

Вплив польської культури на українську відображався і в тому, що українці, намагаючись не піддаватись ополяченню та окатоличенню, засновували нові навчальні заклади – до цього типу можна віднести братські школи.

На думку історика, на долю Польщі випала висока історична місія – підняти Русь, заселити, навести в ній лад і залучити до європейської цивілізації, оскільки таке завдання було не під силу Литовській державі. Це було своєрідним моральним виправданням для Польщі за володіння українськими землями. Вчений твердив, що до татарського нашестя взагалі вся Україна (під якою поляки розуміли Київщину і Брацлавщину, а також землі, що

¹⁸ Л. Зашкільняк *Історична наука в Галиччині на початку ХХ ст. та україно-польські відносини* [в] Вісник Львівського університету. Серія історична, 2013, випуск 49, с. 108.

¹⁹ О. Киян *Олександр Яблоновський як дослідник історії України* [в] Український історичний журнал, 1994, №4, с. 72.

²⁰ Л. Зашкільняк *Історична наука в Галиччині на початку ХХ ст. та україно-польські відносини* [в] Вісник Львівського університету. Серія історична, 2013, випуск 49, с. 108.

безпосередньо до них прилягають з півдня) була зайнята кочівниками турецької крові, і лише зі смертю кримського хана Менглі-Гірея в 1515 р., коли зменшилася інтенсивність татарських набігів, тут почало складатись степове населення шляхом руської і польської колонізації та з тюркських кочівників, які тут поселялися. О. Яблоновський до певної міри заперечував наявність в українців власних національно-політичних традицій²¹.

Отож, монографія О. Яблоновського з історії Києво-Могилянської академії – перша узагальнююча праця в польській історичній науці про цей навчальний заклад. До того були лише нариси з історії польської культури, польської освіти, вихованців закладу. У цій праці історик зібрав багатий фактичний матеріал, дослідив та проаналізував велику кількість історичних джерел, які не втратили свого історичного значення і донині. Проте, у праці історика про Києво-Могилянську академію автор багато говорить про вплив польської культури на українську, що проявлялось у її впливові на розвиток української освіти. Така концепція історії України має багато недоліків, оскільки автор відзначає тільки про польський вплив на українську культуру, не звертаючи уваги на зворотній вплив української культури на польську і вважаючи поляків більш культурно розвиненими, ніж українці. Усе ж праця О. Яблоновського «Akademia Kijowsko-Mohylańska.» зберігає своє науково-пізнавальне значення і в сукупності з іншими дослідженнями сприятиме більш глибокому розумінню культурно – освітніх процесів, котрі розгорталися на українських землях у XVII – XVIII ст.

²¹ І. Лісевич *Історичні зошити: У затінку двоголового орла (польська національна меншина на Наддніпрянській Україні в другій половині XIX ст. – на початку XX ст.)*, К.: Інститут історії України АН України, 1993. с. 64.